

اثر بخشی رعایت صبر و بردباری در کارآمدی خانواده های مذهبی

نسترن قارلقی*

فرزانه عباسی

فاطمه بشارتی

چکیده

عفو، گذشت، بخشش و ندیده گرفتن بدی‌های طرف مقابل، به طرز عجیبی محتاج صبر و شکیبایی است؛ یعنی تا وقتی زن یا شوهر در خانواده در برابر ناملايمات خانوادگی و در رویارویی با عیوب و اشکالات سایر اعضای خانواده، صبور و شکیبا نباشند، نمی‌تواند به دستور سازنده قرآن کریم عمل کند و در نتیجه از حاکمیت توافق اخلاقی در زندگی خود محروم می‌گردد که حاصل آن کمبود مهر و محبت و صمیمیت و در نتیجه معنویت در خانواده است. بر این اساس، هرگاه در خانواده مذهبی، اشتباه یا خطایی از همدیگر دیدند، در وهله اول همدیگر را می‌بخشند، اما این بخشش و گذشت کافی نیست و اساساً باید اشتباه و بدی یکدیگر را نادیده بگیرند، به روی همدیگر نیاورند و علاوه بر اینکه به دل نمی‌گیرند، طوری رفتار کنند که گویی اتفاقی نیفتاده است. علاوه بر این، رتبه بالاتر عفو و گذشت این است که اگر یکی از اعضای خانواده رفتار ناشایستی داشت، سایر اعضا نه تنها او را ببخشند و خطای او را نادیده بگیرند، بلکه به او نیکی کنند. هدف از این نوشتار، بررسی اثر بخشی رعایت صبر و بردباری در کارآمدی خانواده های مذهبی می‌باشد. اجمالاً، یافته‌های پژوهشی نشان می‌دهد که صبر در تحکیم بنیان خانواده نقش عمده‌ای دارد، البته برای تحقق این ویژگی، باید از مهارت‌هایی بهره جست که توجه به آنها برای همه ضروری است.

کلید واژه‌ها : صبر، تأثیر صبر، روابط خانوادگی، معنویت.

---

* مدرسه علمیه حضرت زهرا سلام الله علیها، شهرستان کنگاور.

مقدمه

صبر به معنای استقامت و پایداری در مواجهه و رویارویی با علل و عواملی که مانع حرکت انسان به سمت مقصد و مقصود می شود؛ از جمله صفت ارزشمندی است که در آموزه های دینی، توجه خاصی نسبت به آن مبذول شده است؛ چرا که در سایه داشتن ویژگی صبر و پایداری انسان می تواند در عرصه های مختلف زندگی، رشد و تکامل نموده و به اهداف خویش دسترسی پیدا نماید. برای موفقیت در محیط خانه و منزل به کیمیای صبر و تحمل نیاز می باشد تا در برابر سختی ها و ناملایمتهای زندگی کمر خم نکنیم. در هر خانواده ای که عنصر صبر آسیب ببیند، بنای محبت و استحکام نیز آفت خواهد پذیرفت و بنای زندگی ویران خواهد شد. اگر صبر در زندگی نباشد، بسیاری از زندگی ها از هم گسسته می شود و از هم می پاشد. صبر، عاملی برای کنترل موقعیت های ناخوشایند زندگی است و تحقق خود این عامل، نیازمند به کارگیری اصولی است که به انسان کمک کند تا تسلط و کنترل خود را بر امور حفظ کند. این پژوهش به روش کتابخانه ای جمع آوری شده است. در این زمینه، بررسی های انجام گردیده، از جمله کتابهایی پیرامون صبر نگاشته شده، اما موضوع اثر بخشی رعایت صبر و بردباری در کارآمدی خانواده های مذهبی به عنوان خاص کمتر مورد توجه و بررسی قرار گرفته است. با توجه به مطالب مذکور، می توان به اهمیت پرداختن به این مقوله پی برد. در این مقاله تلاش شده است تا از منظری نو به بررسی نقش صبر در روابط خانوادگی پرداخت.

مفهوم‌شناسی صبر

صبر در لغت به معنی شکیبایی، بردباری، شکایت نکردن از بلاها و شدايد و انتظار فرج می‌باشد. عام‌ترین و مهم‌ترین صفت انسانی بازدارنده صبر است. صبر در لغت عرب به معنای حبس و در تنگنا و محدودیت قرار دادن است.^{۳۲۱} و برخی نیز آن را بازداشتن نفس از اظهار بی‌تابی و بی‌قراری دانسته‌اند.^{۵۴}

صبر در اصطلاح و در فرهنگ اخلاقی، عبارت است وادار نمودن نفس به انجام آنچه که عقل و شرع اقتضا می‌کنند و باز داشتن از آنچه عقل و شرع نهی می‌کنند.^۶ و همچنین حفظ نفس از اضطراب، اعتراض و شکایت و همچنین به آرامش و طمانینه گفته می‌شود.^۷

حکمت وجود مشکلات در زندگی

قبل از پرداختن به موضوع «صبر» خوب است بدانیم حکمت پدید آمدن مشکلات در زندگی چیست، تا آسانتر بتوانیم در مقابل آنها صبور باشیم.

الف: رسیدن به رشد و تعالی

خداوند جنبه‌های منفی را در کنار هزاران جنبه مثبت زندگی ما قرار می‌دهد تا ما را به رشد برساند و آخرتمان را آباد کند. چنانکه هرچه انسان در مقابل رفتارهای ناپسند و بدخلقی دیگران صبر کند، به همان میزان بر مقام معنوی او افزوده می‌شود. انبیاء و اولیای الهی نیز از این قاعده مستثنی نبودند؛ پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) از سوی ابولهب و همسرش - که عمو و زن عمو و همسایه دیوار به دیوار ایشان بودند و دو دختر پیامبر را به همسری پسران خود درآورده بودند - بسیار آزار می‌دیدند؛ اما تحمل این آزارها بر سعه‌ی صدر ایشان می‌افزود. شخصیت حضرت زهرا (سلام الله علیها) و شرایط خاص آن هنگام - از

¹ . زبیدی، تاج العروس، ج 7، ص 71.

² . راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، ص 273.

³ . ابن منظور، لسان العرب، ج 4، ص 438.

⁴ . جوهری، صحاح اللغة، ج 2، ص 706.

⁵ . طریحی، مجمع البحرین، ج 2، ص 1004.

⁶ . راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، ص 474.

⁷ . مصطفوی، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، ج 6، ص 182.

خود نشان دادند، نمایان شد. همچنین بیشترین تعالی شخصیت حضرت زینب (سلام الله علیها) مربوط به واقعه عاشورا و حوادث پس از آن بود؛ و همین گونه آسیه همسر فرعون بر اثر صبری که با ظلم همسرش داشت، در مرتبه ی زنان برگزیده ی عالم قرار گرفت.

گاه نابسامانی های زندگی برای صاف کردن و صیقل دادن روح ماست و گاهی نیز برای آمرزش گناهانمان. همه ی ما به تجربه دریافته ایم که هنگام مواجهه با ناملایمات، صاف می شویم و جلا پیدا می کنیم و درمقابل، هنگام خوشی و استغناء دچار غفلت می شویم. در این باره قرآن می فرماید: «به یقین انسان طغیان می کند، هنگامی که خود را بی نیاز ببیند» «كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنَّاظٍ»^۱ یعنی اگر انسان کم ظرفیت به رفاه برسد، سرکشی اش آغاز می شود. البته حساب و کتاب بدی های هر کس با خدا است، اما در عوض ما بیدار می شویم، آمادگی بیشتری برای یاد و ذکر خدا پیدا می کنیم و خالصانه تر با او راز و نیاز می کنیم. از جمله چیزهایی که صبر را در وجود ما قوی می کند، توجه به همین نکات است.^۲

پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) می فرماید: «عذاب قبر از سه دسته از زنان برداشته می شود و اینان با فاطمه زهرا (سلام الله علیه و آله) محشور می شوند. اول زنی که بر غیرت بجا و بی جای همسرش صبوری کند؛ دوم زنی که بر بداخلاقی شوهرش صبر کند و سوم زنی که مهریه ی خود را به همسرش ببخشد. خداوند به هر یک از این زنان ثواب هزار شهید می دهد و برای هر کدام عبادت یک سال را می نویسد». «ثلاث من النساء يرفع الله عنهن عذاب القبر و يكون محشرهن مع فاطمه بنت محمد امراه صبرت على غيره زوجها و امراه صبرت على سوء خلق زوجها و امراه وهبت صداقها لزوجها يعطى الله تعالى لكل واحدة منهن ثواب الف شهيد و يكتب لكل واحد منهن عباده سنه»^۳ در روایت داریم هر زنی که بر بداخلاقی شوهرش صبر کند، خداوند پاداش آسیه (دختر مزاحم) را به او می دهد. «من صبر على سوء خلق زوجها اعطاها مثل ثواب آسیه بنت مزاحم»^۴.

^۱ . علق: آیه 6 و 7

^۲ . بانکی پور فرد، سر دلبران

^۳ . الدیلمی، ارشاد القلوب، ص 175

^۴ . الطبرسی، مکارم الاخلاق، ج 1، ص 462

همچنین مردی که بر بدخلقی زنش صبر کند و به حساب خدا بگذارد، به ازای هر روز و شبی که صبر کرده است، ثواب ایوب نبی به او داده می شود. البته زن بدخلق نیز باید بداند که گناه بداخلاقی او در هر شب و روز، به اندازه ی ریگ های ریگستان است. «من صبر علی سوء خلق امراته واحتسبه اعطاه الله تعالی بكل یوم و ليله یصبر علیها من الثواب ما اعطی ایوب (علیه السلام) علی بلائه و کان علیها من الوزر فی کل یوم و ليله مثل رمل عالج»¹.

بنابراین می بینیم که صبر در ناملازمات و سختی ها، بستر رشد، تعالی و آمرزش گناهان است. با چنین بینشی هیچ گاه هیچ سختی و ناملازمتی، هر قدر هم که شدید باشد، ما را از پا در نمی آورد. اساساً راه سازندگی و صیقل خوردن روح همین سختی هاست. برای همین گفته اند: (البلاءُ لِلْوَلَاءِ)؛ یعنی بلا برای دوستان است.

ب: مشمول نظام «عوض الهی» شدن

نظام عوض الهی به این معناست که خداوند بر خود واجب کرده است که در قیامت یا در دنیا عوض هر کمبود و رخداد ناخوشایندی را که بر بنده اش حادث می شود، به او بدهد. وجوب این امر به معنای استحقاق ما نیست؛ بلکه به معنای تفضل و کرم اوست که هر یک از ما را شامل می شود. بر این اساس در روز قیامت، به میزانی که از عوض الهی بهره مند می شویم، از ثواب هایمان بهره مند نمی شویم. به تعبیر دیگر، بهره ای که از ثواب ها نصیبمان می شود، در هر مقایسه با آنچه که از عوض الهی بهره مند می شویم، مانند قطره ای است در مقابل دریا.

تعریف صبر

صبر یعنی چه؟ وقتی می گویند صبر کنید، یعنی چه کنید؟ مثلاً اگر در مواجهه با فوت پدر می گویند صبور باشید، آیا به این معناست که گریه نکنید؟ تشییع جنازه اش نروید؟ کمتر از او یاد کنید؟ یا فقدان او را فراموش کنید؟ قطعاً مراد هیچ یک از اینها نیست. معنای صبر، یعنی این که برخی کارها را انجام ندهیم. در حقیقت صبر در هر چیزی، معنای مربوط به خود را دارد. در جایی

¹ . شیخ صدوق ، ثواب الاعمال، ص 339

صبر پدر و مادر در برابر مشکلات و گذشت از خطاهای یکدیگر، فضای خانواده را آرام و بانشاط می‌سازد. در چنین فضایی فرزندان هم از سلامت روحی و روانی مناسبی برخوردار می‌گردند.^۱

تأثیر سازنده صبر در تعالی خانواده

نکته‌ای که اکنون مورد بحث است، اینکه عفو، گذشت، بخشش و ندیده گرفتن بدی‌های طرف مقابل، به طرز عجیبی محتاج صبر و شکیبایی است؛ یعنی تا وقتی زن یا شوهر در خانواده در برابر ناملایمات خانوادگی و در رویارویی با عیوب و اشکالات سایر اعضای خانواده، صبور و شکیبا نباشد، نمی‌تواند به دستور سازنده قرآن کریم عمل کند و در نتیجه از حاکمیت توافق اخلاقی در زندگی خود محروم می‌گردد که حاصل آن کمبود مهر و محبت و صمیمیت در خانواده است.

بر اساس دستور قرآن کریم، هرگاه زن و شوهر خطا، اشتباه یا بدی از همدیگر دیدند، در وهله اول باید همدیگر را ببخشند، ولی قرآن کریم این بخشش و گذشت را کافی نمی‌داند و توصیه می‌فرماید که اساساً باید اشتباه یا بدی یکدیگر را نادیده بگیرند، به روی همدیگر نیاورند و علاوه بر اینکه به دل نمی‌گیرند، طوری رفتار کنند که گویی اتفاقی نیفتاده است.

رتبه بالاتر عفو و گذشت که قرآن کریم در آیه دیگری بیان می‌فرماید، این است که اگر یکی از اعضای خانواده رفتار ناشایستی داشت، سایر اعضا نه تنها او را ببخشند و خطای او را نادیده بگیرند، بلکه به او نیکی کنند: «وَيَذُرُونَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ»^۲

انصافاً عمل به این دستورات قرآن کریم، صبر و استقامت می‌خواهد، اما این صبر و شکیبایی در خانواده، نتیجه بسیار شیرینی دارد و منجر به گرمی و ازدیاد محبت در خانواده و سلامت اخلاقی و روانی اعضای خانواده خواهد شد.

کینه‌توزی و به دل گرفتن و به‌خصوص به رخ کشیدن رفتارهای ناپسند اعضای خانواده بسیار مذموم است و در تعالیم اسلامی نکوهش شده است. در روایات می‌خوانیم که انسان کینه‌توز، به صورت شتر محشور می‌شود و معلوم است که تجسم عمل کینه‌توزی، این است که افراد کینه‌توز به شکل شتر وارد محشر شوند.

^۱ . محمدشاهی، آثار تربیتی صبر

^۲ . رعد: 22

قرآن کریم می‌فرماید: علاوه بر پرهیز از کینه‌توزی و به رخ کشیدن کردار ناپسند دیگران، باید به آن‌ها نیکی کنید، یعنی مثلاً اگر پدر و مادر از پسر یا دختر خود رفتار زشتی مشاهده کردند، باید با بزرگواری از او بگذرند و با احسان و نیکویی به او، وی را شرم‌منده کنند تا دست از رفتار زشت خود بردارد، اما دلگیر شدن و کینه‌توزی پدر و مادر نسبت به فرزند یا بالعکس، عاقبت سخت و شکننده‌ای در قیامت دارد.¹

---

¹. آیت الله مظاهری، به گزارش خبرگزاری مهر

نتیجه

انسان‌ها در مسیر زندگی راه‌های متفاوتی برمی‌گزینند. خداوند جنبه‌های منفی را در کنار هزاران جنبه مثبت زندگی ما قرار می‌دهد تا ما را به رشد برساند و آخرت‌مان را آباد کند. چنانکه هرچه انسان در مقابل رفتارهای ناپسند و بدخلقی دیگران صبر کند، به همان میزان بر مقام معنوی او افزوده می‌شود. اگر انسان‌ها به ارزش واقعی صبر و اثرات ارزشمند دنیوی و اخروی آن واقف گردند، هیچ‌گاه حاضر نمی‌شوند که آن را با لذت‌های زودگذر دنیوی، انجام گناهان، حرکت‌های ناشایست و نازیبا و کالاهای بی‌ارزش دنیوی عوض کنند. در عوض صبری که در مقابل نقطه ضعف‌ها و گاه خصلت‌های آزار دهنده‌ی همسر و خانواده خود می‌بینیم، کمالاتی به دست می‌آوریم که ممکن است به هیچ طریق دیگر قادر به کسب آنها نباشیم و این مهم‌ترین خیر کثیر است که نصیب ما می‌شود و انسان با صبر می‌تواند به مقامات بالا برسد. چنانچه انسان با این دید به مشکلات و ناگواری‌ها بنگرد، دیگر هیچ چیز او را از پای در نخواهد آورد؛ زیرا باور دارد که هر رخداد ناگواری در زندگی، می‌تواند کفاره گناهان و یا فرصتی برای رسیدن به مقامات معنوی باشد. بنابراین می‌بینیم که صبر در ناملایمات و سختی‌ها، بستر رشد، تعالی و آمرزش گناهان است. با چنین بینشی هیچ‌گاه هیچ سختی و ناملایماتی، هر قدر هم که شدید باشد، ما را از پا در نمی‌آورد. اساساً راه سازندگی و صیقل خوردن روح همین سختی‌هاست.

منابع و مأخذ

* قرآن کریم

الف. منابع فارسی

1. بانکی پور فرد، امیرحسین، سردلبران، اصفهان: حدیث راه عشق، چاپ ششم، 1392 ه ش.
2. حسینی طهرانی، سیدمحمدحسین، روح مجرد، ناشر: علامه طباطبایی، 1425 ه ق.
3. گزیده رهنمودهای حضرت آیت الله سید علی خامنه ای، مطلع عشق، گردآورنده: محمد جواد حاج علی اکبری، ناشر: انقلاب اسلامی، 1392 ه ش.

ب. منابع عربی

4. ابن بابویه قمی، محمد بن علی (شیخ صدوق)، ثواب الاعمال، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، 1403.
5. _____، علل شرایع، ج 1، نجف: مکتبه الحیدریه، 1386.
6. ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، ج 4، قم: ادب حوزه، اول، 1405.
7. تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد، غرر الحکم و درر الکلم، ناشر: دارالکتاب الاسلامی، چاپ دوم، 1410 ه ق.
8. جوهری، ابونصر، الصحاح تاج اللغه و صحاح العربیه، مترجم: عطار، احمد عبدالغفور، ناشر: دارالعلم للملایین، بیروت.
9. الدیلمی، حسن بن محمد، ارشادالقلوب، ناشر: الشریف الرضی، قم، 1371 ه ش.
10. راغب اصفهانی، حسین، المفردات فی غریب القرآن، بیروت: دارالعلم، 1412.
11. الزبیدی، المرتضی، تاج العروس من جواهر القاموس، جلد 7، ناشر: بیروت، دارالفکر، چاپ اول، 1414 ه ق.
12. الطریحی، فخرالدین، مجمع البحرین، جلد 2، ناشر: انتشارات مرتضوی، چاپ سوم، 1375 ه ش.
13. الطبرسی، رضی الدین، مکارم الاخلاق، ج 1، ناشر: مؤسسه الاعلمی، للمطبوعات.
14. مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، ج 68، بیروت: مؤسسه الوفاء، دوم، 1403.

15. مصطفوی، حسن، التحقیق فی کلمات القرآن، جلد 6، ناشر: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، چاپ اول، 1368 ه ش.

16. نوری، حسین، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، ج 2، قم: مؤسسه آل البيت، 1407 .

ج. مجلات

17. محدشاهی، مریم، " آثار تربیتی صبر " ، وب سایت نشریه جستار.

18. آیت الله مظاهری، به گزارش خبرگزاری مهر.